

MIGRACE A OSÍDLENÍ V
SOCIALISTICKÝCH ZEMÍCH
МИГРАЦИЯ И РАССЕЛЕНИЕ В
СОЦИАЛИСТИЧЕСКИХ СТРАНАХ
Acta demographica VII/1—3

*Československá demografická
společnost při ČSAV;
Československá geografická společnost
při ČSAV;*

*Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV;
Praha, 1984/sv. 1 — 1985/sv. 2—3.*

Sedmi broj zbornika *Acta demographica* u tri sveska posvećen je problematici migracija i naseljavanja u socijalističkim zemljama, a sastavljen je od referata što su podneseni na Međunarodnoj demografskoj konferenciji socijalističkih zemalja (ČSSR-a, Mađarske, DDR-a, Poljske, Bugarske, SSSR-a): »Migracija i naseljavanje u socijalističkim zemljama« (Nedvědice, 5—8. studeni 1984).

O naslovljenoj temi raspravljalo se općenito, ali i s nekih posebnih gledišta (demografskoga, geografskog, sociološkog i drugih). Osobita je pažnja bila upravljena na teoriju, oblikovanje i prognoziranje migracija, na sistem informacija o migracijama, na migracijsku politiku i, najposlije, na planski tok naseljavanja u socijalističkim zemljama. Tematska područja u zborniku sastavljena su prema organizacijskoj strukturi konferencije: I — opća povezanost migracijskih procesa; II — geografski aspekti migracija; III — demografski, socijalni i drugi aspekti migracija (1. demografski aspekti, 2. sociološki i drugi aspekti); IV — informacijski sistemi o migracijama u socijalističkim zemljama (nije objavljeno u zborniku); V — teorije, modeli i prognoziranje migracija; VI — migracija, migracijska politika i planski razvoj naseljavanja.

Prvo tematsko područje obuhvaća najopćije priloge s globalnim gledištima i opisima značaja migracija »za život društva«, njihovu međusobnu povezanost i pravce kretanja. Ovakav je pristup najizraženiji u prilogu Kazimiera Dziewońskog (»Migracija i sistemi naseljavanja: teoretski i metodički problemi«). Vodeći računa o mjestu migracija u kontekstu razvoja društveno-gospodarskih struktura, autor dodiruje gotovo sva temeljna pitanja što su bila na dnevnom redu rasprave. Kaže da je za te društveno-gospodarske strukture tipična pojava »prijelaz-

nosti«, neprestane »demografske transformacije« (v. sv. 2, str. 19). Pri tome osobito ističe moment povezanosti migracija sa strukturama stanovništva i naseljavanja. »Procesi migracija ne signaliziraju samo promjene u sistemu naseljavanja već oni nastaju neposredno u okviru toga sistema kao izraz njegove dinamike... U naseljima se održava sav život društva, njegova društvena, gospodarska, kulturna i politička dimenzija. Migracijski procesi mogu biti uzrokom dubokih promjena u ulozi, funkciji i veličini tih naselja sve do pojave novoga ili sasvim izmijenjenog sistema naseljavanja« (sv. 1, str. 12; usp. i sv. 2, str. 27—28). K. Dziewoński pokazuje da migracija ima veliku važnost za razvoj društva kao mehanizam uspostavljanja ravnoteže teritorijalnih razmjera pojedinih struktura stanovništva na osnovi postojećeg sistema naseljavanja i njegove dinamike, na jednoj strani, i raspoređivanja proizvodnih, društvenih, kulturnih, političkih i ostalih snaga, na drugoj strani (sv. 2, str. 28). Analiza migracijskih procesa nije značajna samo za shvaćanje i izlaganje promjena u demografskoj strukturi već i za otkrivanje promjena u »vremensko-prostornim strukturama naseljavanja«. Analiza, pak, samih struktura naseljavanja daje predodžbu o njihovoj složenosti, hijerarhičnosti i nacionalnim razlikama. Oslanjajući se na postojeća istraživanja autor u krajnjoj liniji razlikuje tri različita, tek djelomice međusobno uvjetovana podsistema naseljavanja: podsistem centralnih naselja (hijerarhiziran, uglavnom povezan sa zadovoljavanjem potreba stanovništva), funkcionalni podsistem (najčešće povezan s općenacionalnim i čak i višim, po pravilu proizvodnim kretanjima) i društveno-organizacijski podsistem (uglavnom temeljen na administrativnim i političkim povezanostima) (v. sv. 2, str. 26; usp. i sv. 1, str. 12). Sistemi naseljavanja, prije svega u zavisnosti od veličine nacije i države, mogu imati mjesni, regionalni, nacionalni i federativni karakter, ali, napominje K. Dziewoński, »... utjecaj mnogonacionalnih struktura u okviru jedne države na njen sistem naseljavanja još je, međutim, nerazvijetljen...« (potcrtao J. K.) (sv. 2, str. 26).

U okviru prvoga tematskog kruga, o općoj povezanosti migracijskih procesa, dalo je svoje priloge još nekoliko

autora: Z. Pavlík piše o migraciji u kontekstu društvenog razvoja s osvrtom na povezanost migracija i strukture naseljavanja te na mogućnosti teorijsko-povijesnog pristupa toj složenoj problematici, a ostali autori uglavnom pišu o općim (i nekim posebnim) problemima migracija i naseljavanja u Čehoslovačkoj, Sovjetskom Savezu, Bugarskoj, Istočnoj Njemačkoj, Mađarskoj i Poljskoj.

Drugo i treće tematsko područje usmjereno je na istraživanje posebnijih aspekata migracija: geografskih, demografskih, socioloških itd. Glavni je cilj tih priloga proučiti zavisnost između migracijskih procesa i specifičnih struktura — regionalnih struktura naseljavanja, rastućih struktura stanovništva, društvenih struktura itd.

Autori priloga o geografskim aspektima migracija došli su do nekih zanimljivih nalaza. Na suvremenom stupnju razvitka socijalno-geografskih sistema javljaju se novi oblici koncentracijskih procesa: malo-pomalo dolazi do pada klasične koncentracije stanovništva, a kako se baš istovremeno nastavlja jačanje koncentracije radnih mjesta, to znači da opada uloga trajnih migracija, a raste uloga dnevnih i putovanja uopće. Počinje slabiti i jednosmjernost migracijskih kretanja iz sela u grad (W. Rakowski, N. Apostolov).

Mjera i karakter utjecaja migracijskih procesa na demografski razvoj zavise, s jedne strane, od stupnja i načina urbanizacije i industrijalizacije zemlje, od teritorijalne diferencijacije životnih uvjeta i društveno-gospodarskog razvitka, i, s druge strane, od samog kretanja stanovništva, od opsega migracija, što znači — dolazi li do migracija u normalnim ili nenormalnim uvjetima. (Nenormalnim uvjetima smatra se, na primjer, promjena u vlasništvu nad sredstvima za proizvodnju, burna industrijalizacija ili brze promjene u pojedinim područjima privrede, rat, ekonomske krize i dr.). Tokovi migracija obično se odlikuju time što se migranti, kad napuste seosku sredinu, najprije sele u manje i srednje gradove da bi svoje kretanje završili u većim ili velikim gradovima. Ali na stanovitom stupnju razvoja društva, porasta urbanizacije i koncentracije stanovništva, jenjava pritisak na velike gradove i pojavljuju se kretanja u suprotnom smjeru (v. A. Gawry-

szewski — M. Jerczyński, sv. 1, str. 144—148).

Valentina Zlatanova objašnjava konceptualne okvire sociološkog istraživanja migriranja. Polazeći od socijalno-psihološkog gledanja razmatra na mikroplanu proces donošenja odluke pojedinca o migriranju i proces transformacija društvenih mikročinilaca što utječu na donošenje te odluke. Među makročinilcima, stimulirajućim ili onima što koče migraciju, izdvajaju se međuregionalne razlike u stupnju gospodarskog razvoja, životnog standarda i demografski uvjeti. Ulogu također imaju i subjektivni činioci: društvene norme i tradicija. Autorica navodi tipologiju vrijednosti i očekivanja što ih ljudi žele ispuniti preseljenjem (npr. materijalno blagostanje, ugled, fizički i psihički komfor, zanimljivija okolica, pripadnost socijalnoj grupi, socijalno-psihološka klima), a s obzirom na tu klasifikaciju mogu se po njezinu mišljenju razlučiti različiti tipovi (glavnih) motiva migriranja (sv. 3, str. 22—23). U tom je smislu zanimljiv i rad Štefana Očovskog («Migracija kao činilac promjene boravišta»).

Ne ulazeći u dublju kritičku analizu socioloških priloga u ovom zborniku radova, može se zamijetiti da se ti radovi ponešto razlikuju od tradicionalnog pristupa ekonomske i demografske analize (u proučavanju migracijske problematike). Naime, sociološki radovi potanje rasvjetljavaju tko se seli u odnosu na socijalni sastav populacije. Oni ne razmatraju migraciju samo s gledišta globalnog društva i njegovih formalnih institucija već i s perspektive pojedinaca i malih (i marginalnih!) društvenih skupina, tj. njihovih ciljeva i nadanja. Sociolozi proučavaju subjektivnu stranu migracija, odnosno kako je primaju i proživljavaju migranti i ostali dijelovi stanovništva na području iseljavanja i doseljavanja. Također se pokazuje da migriranje ljudi nije uvijek osnovano na racionalnim motivima. U ovakvu pristupu moglo bi se još voditi računa, na primjer, o tome jesu li migracije rezultat spontanosti ljudi ili su posljedice represivne migracijske politike itd.

Peto tematsko područje (Teorije, modeli i prognoziranje migracija) usmjereno je na teorijske, metodološke i posebice na metodičke aspekte proučavanja migracija. Ovdje su, s jedne stra-

ne, razmatrana pitanja zakonomjernosti, reguliranja migracijskih procesa, pitanja njihova usmjeravanja i prognoziranja, a s druge strane, pak, izneseni su i neki konkretni rezultati ova kva pristupa. Većina se autora slaže da je jedini moguć i valjan pristup u reguliranju migracija sistematski, kompleksni pristup koji im prilazi prije svega u kontekstu ostalih procesa prostorne i društvene mobilnosti i razvoja sistema naseljavanja. Istovremeno valja uzeti u obzir, kao i u slučaju drugih geografskih procesa, specifične odlike migracija na raznim ravnima teritorijalne diferencijacije. Metodologijski aparat što se koristi u ovakvim istraživanjima trebalo bi, po mišljenju K. Dziewońskog, da odgovori svim dostignutim teoretskim znanjima, jer se samo u tom slučaju može proučavanje ovog procesa postići u mjeri potrebnoj za sadašnje pomicanje njegova spoznavanja. Naime, realne pretpostavke za uspješno prognoziranje migracija, po mišljenju autora, ovisе prije svega o uvažavanju svih spomenutih načela.

Posljednje tematsko područje posvećeno je mjestu migracija i njihovu proučavanju u upravljanju sistemima naseljavanja, povezanosti teorije i prakse te migracijskoj politici. Srž je zanimanja ovdje već upravljena na područje primjene poduzetih istraživanja, i u tome je unekoliko simbolično izražen smisao i značaj napora što su ga poduzeli proučavatelji migracija iz šest socijalističkih zemalja. Na ovom je mjestu naglašeno da se problem migracijske politike i upravljanja migracijama pojavljuje kao sastavni dio istraživanja mnogih problema povezanih s migracijom te da se migraciju u tom smislu ne može promatrati samo s teorijskoga ili općemetodološkog gledišta već u svezi s rješavanjem praktičnih zadataka svake zemlje pojedinačno. Dakako, ovdje se očito, unatoč logičnom slijedu pristupa problemima (opća sveza migracija — analiza (demografski, geografski i sociologijski prilozi) — sinteza (teorija) — aplikacija) pojavljuje (ne posve neočekivani) konflikt između teorijskoga i praktičkog pristupa koji je po našem mišljenju neminovan kad se želi izgraditi opća teorija migracija u odsutnosti opće teorije društva.

Josip Kumpes

Marita Rosch (ured.)

AUSLÄNDISCHE ARBEITNEHMER
UND IMMIGRANTEN
SOZIALWISSENSCHAFTLICHE
BEITRÄGE ZUR DISKUSSION
EINES AKTUELLEN PROBLEMS

Weinheim/Basel: Beltz Verlag, 1985.

»Tko je stranac (što hoće)
koga traži (nepoznat netko)
ili je pogriješio / kaže da
nas traži...«
Tadeusz Różewicz: »Stranac«

Migracije su znanstveni problem i za njihovo istraživanje neophodan je interdisciplinarni pristup. Takvo mišljenje zastupa Marita Rosch, urednica ove monografije. Ona polazi od heterogenosti i međunarodnog konteksta pojave i dominirajućeg »znanstvenog provincijalizma«. Poradi izbjegavanja potonjeg u istraživanju migracija zagovara uporabu pojedinačnih znanosti: politologije, sociologije, psihologije, socijalne psihologije, koje sintetizira u pojmu socijalnih znanosti (*Sozialwissenschaften*), pojmu tako raširenu u zapadnoj-njemačkom kulturno-znanstvenom krugu. Otuda i podnaslov monografije: *Socijalnoznanstveni doprinosi jednome aktualnom problemu*. Ovakvim pristupom rješavaju se mnoge poteškoće. One su moguće samo s jednoga pojedinačnog-znanstvenog pristupa, koji zacijelo ne garantira uvid u cjelinu pojave. U pogledu izbora istraživačke metode zalaže se za metode socijalnih znanosti ovisno o aspektu istraživanja. Marita Rosch privatna je docentica na Fakultetu za filozofiju, psihologiju i pedagogiju Sveučilišta u Mannheimu i gostujuća profesorica na Odsjeku psihologije na Sveučilištu u Michigenu (SAD). Objelodanila je više radova, među kojima ističemo bibliografiju (koautorski rad) o posloprimcima i migrantima u SR Njemačkoj (Rosch & Turner: *Ausländische Arbeitnehmer und Immigranten in der Bundesrepublik Deutschland*).

Na ovom projektu okupila je vodeće evropske i američke stručnjake za migracijska pitanja, smatrajući da se istraživanje jednoga međunarodnog fenomena mora provoditi i međunarodnom suradnjom. Monografija se sastoji iz dva dijela i jedanaest priloga. U prvom se dijelu autori bave problemima i (ne)prilikama stranih posloprimaca